

Резюме

Висвітлено специфіку інтерпретації гуманізму у умовах руху Рисорджименто, коли гуманістичні ідеї виступають як ідеологія національно-визвольного, демократичного руху (1780-1870 рр.). Доведено, що гуманістична спрямованість властива теоретичним розвідкам цього періоду в філософії, естетиці та мистецтвознавстві (В. Альфьєрі, Ч. Бальбо, В. Джоберті, Дж. Леопарді, Де Санктіс, У. Фосколо та ін.). Наголошено, що мистецтво має базуватися на національному ґрунті, відповідати запитам суспільства, бути доступним усім прошаркам, бо зрощені мистецтвом в народі патріотизм і національна гордість визначають історичну долю нації.

Ключові слова: Рисорджименто, гуманізм, мистецька практика, патріотизм.

Summary

Sabadash J. The art as a method of forming of national consciousness (on the example of the Italian culture of the end of XVIII-XIX cent.)

The specific character of the humanism interpretation in the conditions of the Risorgimento movement, when humanistic ideas served as the ideology of national liberation, democratic movement (1780-1870), was outlined. It is proved that the humanitarian habit was appropriated to the theoretical exploration of that period in philosophy, aesthetics and art criticism (V. Alfieri, C. Balbo, V. Gioberti, G. Leopardi, De Sanctis, U. Foscolo etc.).

Key words: Risorgimento, humanism, artistic practice, patriotism.

Анотація

Сабадаш Ю.С. Гуманистические идеи итальянской культуры конца XVIII-XIX веков: художественная практика

Освещена специфика интерпретации гуманизма в условиях движения Рисорджименто, когда гуманистические идеи выступают как идеология национально-освободительного, демократического движения (1780-1870 гг.). Доказано, что гуманистическая направленность присуща теоретическим исследованиям этого периода в философии, эстетике и искусствоведении (В. Альфьери, Ч. Бальбо, В. Джоберти, Дж. Леопарди, Де Санктис, У. Фосколо и др.).

Ключевые слова: Рисорджименто, гуманизм, художественная практика, патриотизм.

Надійшла до редакції 25.09.2014 р.

УДК 78.1

С.С. Салдан

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СИСТЕМІ СВІТОГЛЯДУ Й. ГЕТЕ

Постановка наукової проблеми та її значення. «Творча постать Й. Гете посідає почесне місце серед небагатьох титанів, кожен з яких втілює у своїй творчості духовний досвід цілої епохи» [1; 7]. Ці слова дослідника творчості Й. Гете А. Анікста відображають велич поета та мислителя, який в 70-80 роки XVIII ст. був ідейним натхненником руху «Бурі та натиску», а в подальшому життєвому шляху знаходився у вирі подій німецької культури.

На винятковому значенні особистості Й. Гете наголошував К. Свастьян: «Ми говоримо про «епоху Гете» і вислів цей давно став технічним терміном для істориків культури, але що він означає? Я висловлюся міфологомою – золотий дощ. Місце події – Німеччина. Час дії – друга половина XVIII – початок XX ст. Дійові особи: Гердер, Гете, Шиллер, Лафатер, Віланд, Клопшток, Кант, Ліхтенберг, Якобі, Фіхте, Гаманн, Шелінг, Крейцер, Гельдерлін, Жан-Поль, Карус, Гегель, Баадер, Новаліс, Тік, Клейст, Гофман, Brentano, Моцарт, Бетховен, Шуберт і — в подвоєній кількості, брати: Шлегелі, Гумбольдти, Грімм (перелік неповний). На титульній сторінці ж «епоха Гете» [10; 20].

Творчість великого німецького письменника й мислителя Й. В. Гете посідає одне з значних місць у культурній рецепції І. Франка: «Бувши одним з творців німецького національного почуття, він (Й. В. Гете – С.С.) рівночасно був одним із творців того наскрізного новочасного універсалізму, що обіймає цілий світ ідей, чуття і краси, щоб тим сильніше любити, тим вище піднести своє рідне» [11; 367].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування останніх матеріалів дослідження. Один із перших дослідників природничих робіт Й. Гете Р. Штайнер звернув увагу на ту сторону творчої спадщини мислителя, яка на той час цілком залишилася непоміченою. І суть її полягала не у точному (чи не точному) збігу результатів досліджень мислителя з тогочасною природничою наукою. Р. Штайнер акцентує увагу на питанні: яким чином Й. Гете досліджував предмет, саме його способи мислення та постановки проблеми, суть яких полягала в дослідженні будь-якого питання всеохоплюючими масштабними принципами та способами, апелюючи до природи: «Ми ніколи не бачимо в природі чого-небудь одиничного чи окремого – усе є в поєднанні з чимось іншим, що знаходиться попереду, поруч, позаду, внизу чи нагорі...» [2; 138].

За словами секретаря і друга поета Й. Еккермана, Гете у своїх дослідженнях природи прагнув охопити ціле, іноді поступаючись професійним натуралістам у знанні дрібних деталей; він жив спогляданням більш

величких загальних законів світової гармонії. У підході до явищ природи Й. Гете розкриває взаємовідношення сутності явища єдиного і в той же час розмаїтого, цілого й частини, всезагального і окремого. Природа як реальний світ, перебуває у вічному русі, постійному розвитку, породжує із своїх надр нові і все більш високі форми, згідно до єдиного загального закону: «Оточені й охоплені нею, ми не можемо ні вийти з неї, ні глибше в неї проникнути. Непрошена, неждана, захоплює вона нас у вихорі свого танцю і несеться з нами, доки, стомлені, ми не випадемо з рук її» [6; 38]. У своїй праці «Метаморфоза рослин» Гете розкриває роль прарослини, одного з видів прафеномена (Urphanomen), як такого особливого, що вміщує у себе всезагальне. Рух проймає усі органічні форми, які мислитель трактує як структуру не статичну, а динамічну «одна форма непомітно переходить в іншу і, зрештою, зовсім поглинається наступною» [6; 320].

У подібності розвитку такої форми Й. Гете вбачає гармонію цілого: «Саме тому стає можливою гармонія органічного цілого, що воно складається з ідентичних частин, які модифікуються у дуже тонкі відхилення. Споріднені по своїй глибинній природі, вони здаються по формі, призначенню і дії такими, що розбігаються вкрай далеко, іноді навіть до протилежності» [6; 92]. Й. Гете вважав, що при аналізі явищ природи чи мистецтва необхідно збагнути Божественну Ідею, відштовхуючись від «прафеномену» і підкреслював роль інстинктивної здатності до її сприйняття без якої вона (Ідея) назавжди залишиться заповідною. З цього твердження випливало, що коріння науки та мистецтва єдині, оскільки вони повинні сприйматися й трактуватися згідно своєї природи. Сутність предмету мислитель бачив у його духовній основі. Він прийшов до цього висновку споглядаючи античне мистецтво, яке глибоко вивчав, особливо під час своєї поїздки до Італії.

Виявивши «прафеномен» у природі (рослин, тварин, геології) Й. Гете розглядав його як основу усієї сфери існування людини і з цієї позиції аналізував усі процеси художньої творчості, а теорія метаморфоз як видозмінення основного типу, стає основою осягнення процесів розвитку будь-якої галузі. Закони впливу усіх мистецтв мислитель шукав у людській душі. Мистецтво існує завдяки людині і для людини. Тому, на думку Й. Гете, закони впливу всіх мистецтв можна виявити лише досліджуючи людську душу, «адже людина є не тільки мислячою, водночас і чуттєвою істотою. Вона є сплетінням різних сил, тісно пов'язаних між собою. До цієї єдності повинно звертатися мистецтво, яке має відповідати цій розмаїтості. Кант вказував, що існує критика розуму... А я хотів би у цьому ж змісті проголосити завданням критику почуттів, яка необхідна мистецтву взагалі, німецькому, зокрема» [5; 588]. Серед усіх видів мистецтв Й. Гете надавав перевагу саме музиці. «Велич мистецтва проявляється найбільш у музиці, вона не має змісту, з яким треба рахуватися. Вона вся форма і наповнення. Вона робить величним та шляхетним все, що про що прагне висловитися» [5; 588]. Оскільки музика, на його думку, не потребує слова, завжди недостатнього, здатна стати особливим посередником між людиною та ідеєю цілого, яка існує в припущенні та відчутті. Таке переконання виникло у мислителя від почутої музики С.Баха. У листі до Цельтера він пише: «... наче вічна гармонія веде бесіду сама зі собою, такий стан душі міг бути у Господа перед створенням світу» (лист до Цельтера від 21 червня 1827 р.) [9; 630].

Відомо, що Й. Гете отримав музичну освіту. Його сім'я активно стежила за відвідуванням ним вистав та концертів. Зберігся цікавий запис у книзі бюджетних витрат, який свідчить, що в 1763 р. у Франкфурті Йоганн Гете був на концерті, на якому виступив Леопольд Моцарт з дітьми: Вольфгангом Амадеєм та його сестрою (витрачено майже 5 гульденів).

Й. Гете сам грав на фортепіано, писав тексти до опер і проводив дослідження в галузі акустики. Він розглядав природу формування звуку, фізіологію вуха та гортані, питання ритму, мелодії, гармонії тощо. Він намагався досліджувати музику як феномен, що об'єднує природні процеси і людські можливості. І хоч вчення про звук залишилося незавершеним – збереглась відповідна таблиця – схема, яка висіла у домі Й. Гете на стіні.

Особливою скарбницею мислитель вважав народну пісню. Вона приваблювала його «...м'якою, ніжною тональністю, налаштуванням душі на загальну прихильність, коли ми, наче слухаємо звуки еолової арфи, із задоволенням віддаємося лагідній насолоді, внаслідок чого завжди знову до неї прагнемо» [5; 482]. Вслід за І. Гердером (1744-1803 рр.), який закликав до збирання та запису фольклору, Й. Гете досліджує німецькі народні пісні. З фольклорних жанрів він виділяв саме баладу, називаючи її «пранасіною» мистецтва.

У страсбурзькому збірнику народних пісень молодого Й. Гете переважають балади, які він записував разом із мелодіями, та звертав увагу також на манеру виконання. «Як у словах, так і в мелодіях його приваблювало типове, симетричне, аніж грубе, чужорідне, «варварське». Більш за все йому по душі була мелодія, пропорційна музична структура з гармонією, що знімає напругу» [14; 27]. Народна балада була для мислителя прообразом мистецтва, його первинною національною формою як у силу поєднання епічного, ліричного та драматичного начал, що є спорідненим для балад усіх народів, так і в силу зв'язків балади з музикою, піснею й часто з танцем.

Змішування жанрів Й. Гете вважав негативним, порушуючим гармонію, явищем, що не сприяє злагодженому звучанню, тому відповідно, не може відзначатися глибоким впливом на людину: «Музика може бути духовною і світською. Духовна вповні відповідає своїй величчю, саме на цім ґрунтується її величезний вплив на життя, який є постійним у всі часи й у всі епохи. Світська має бути, безумовно, радісною. Музика, в якій змішуються духовний і світський характер, – безбожна. Музика половинчата, яка прагне висловити слабкі, жалісливі, плаксиві почуття – є без смаку. Вона недостатньо серйозна, щоб стати священною, і в той же час їй не вистачає основної якості її антипода – веселості, радості» [5; 588].

Й. Гете розглядає оперу як відносно самостійну систему, яка підпорядковується своїм особливим закономірностям. У статті «Про правду та правдоподібність у мистецтві» він пише про це так: «Якщо опера

хороша, то вона безумовно є наче певним мікросвітом для себе, в якому усе відбувається за відомим законом, який вимагає, щоб про нього судили по його власних законах, сприймали б його відповідно до його власних якостей» [5; 141]. Мислитель вважав не коректним слово «композитор» (Komponist), вважаючи, якщо музикант прагне стати справжнім художником, то повинен розвивати «будь-який образ, що живе в глибині його душі», вбачаючи визначальним не елементи та їх компоновання, а глибинну сутність процесу [6; 141–142].

Крізь призму музики Й. Гете сприймав і живопис. Цікавим є його зауваження у праці «Вчення про колір» про запозичення та використання у живописі музичних термінів «тон» і «тональність». Він порівнював картину могутнього ефекту з музичною п'єсою в мажорі, а полотно з «ніжним ефектом» у мінорі, а також розглядає їх можливі модифікації. Музичне мистецтво надихало Й. Гете до цікавих творчих експериментів і в його літературній творчості. Зокрема, навесні 1773 р. Гете створив «Concerto dramatico», ліричний твір, в якому прозвучали усі нюанси його віртуозного володіння мовою. Написаний у формі концерту з декількох частин, один за одним слідує строфи різних віршованих розмірів і ритмічної організації, які супроводжуються музичними термінами, починаючи з «tempo giusto» і закінчуючи «presto fugato» [8; 199]. Таким чином, досить дотепно Й. Гете відобразив володіння усіма засобами виразності – від патетики, фольклорних елементів, пісенно-церковного тону – до світської інтонації.

Музика – невід'ємна частина творчості Й. Гете, а музичні образи – характерна риса його поетичного мистецтва. Глибоко осягнувши специфіку музичної мови, він вважав, що музика відкриває можливості для найбільш повного самовираження художника. Вірші, трагедії «Егмонд», «Фауст» та інші його поетичні твори знайшли своє відображення у творчості композиторів різних країн світу. Творчий геній Й. Гете надихнув на створення музичних шедеврів Л. Бетховена, Г. Малера, Ф. Ліста, Ш. Гуно, Ф. Шуберта, Р. Вагнера, А. Веберна, Х. Вольфа та ін.

Уже на зламі ХХ-ХХІ ст. вчені підтвердили універсальність теорії метаморфоз як учення про процесуальне становлення форми, застосовуючи її також у дослідженнях у галузі музичного мистецтва, оскільки розвиток у часі є його основною, ключовою якістю: «... явище одиничної форми, засноване з породжуючого імпульсу прафеномена, найбільш яскраво втілюється в романтичному музичному мистецтві, зумовленому естетикою епохи. Але сама ідея процесуального розгляду безперервного ряду внутрішніх, глибинних плавних образних метаморфоз може бути плідотворною і для досліджень інших музично-стильових явищ, в тому числі тих, які належать не тільки до композиторської творчості, але й до традиційної музики» [13; 16].

Бабій О., аналізуючи творчість Р. Вагнера, також проводить аналогію з гетевською теорією прафеномену та метаморфоз: «Вагнер використовує споріднений гетевській метаморфозі рослин принцип проростання. Кожен наступний мотив обумовлений попереднім, все виникає з початкового інітію твору»; і далі: «... становлення Тангейзера й Вотана можна уподібнити ідеї проростання, метаморфозу буття. Зосереджена на героях думка формується разом з їх духовним сходженням, що має ряд ясно виражених шаблів, втягуючи у свою орбіту смислове поле творів» [3; 16]. При дослідженні творчості Р. Веберна В. Холопова та Ю. Холопов також виявили вплив світоглядної концепції Й. Гете на творчість композитора, зокрема його прагнення до гармонійної єдності розмаїтого та протилежного. Ідея прафеномену як первинної форми, що лежить в основі усього живого і вбирає в себе гармонічну єдність антитез та метаморфози як розвиток музичної думки зацікавила відомого композитора А. Веберна (який часто цитував Й. В. Гете) й підштовхнула його до висновку про варіантність як основу організації музичних творів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. 1805 р. у книзі, присвяченій творчості Вінкельмана, Й. Гете вказує: «Коли природа об'єднує усі сили: порядок, міру і гармонію – тільки тоді ми отримуємо відчуття мистецтва» [15; 38]. Поміж різних видів мистецтв він виділяв музику, вважаючи її «щонайпершим засобом впливу на людей» [12; 414]. Отже, музично-естетичний аспект органічно вплетений у загальну світоглядну концепцію великого мислителя, основою творчості якого було розкриття глибинної сутності дійсності засобами мистецтва і науки. Спираючись на тезу, що людина є не тільки мислячою, а й одночасно чуттєвою істотою, Й. Гете стверджував, що вона (людина) є цілковитою єдністю різноманітних сил, гармонійно пов'язаних між собою. До такої гармонійної цілісності повинен тяжіти твір мистецтва. Й. Гете надавав велике значення тому, щоб проблема індивідуальності митця, унікальності творчої особистості вирішувалася у тісній єдності з питанням про суспільне значення мистецтва як важливого моменту перетворення суспільства. Цю проблематику він, у свою чергу, пов'язував із філософсько-естетичним питанням про всезагальне, окреме і особливе у природі, житті людини та мистецтві. Концептуальні погляди Гете на світ, в якому ми живемо і мистецтво далеко не вичерпали себе та потребують подальшої дослідницької розробки.

Список використаної літератури

1. *Аникст А. А.* Художественный универсализм Гёте / А. А. Аникст // Гётевские чтения. – М. : Наука, 1986. – 286 с.
2. *Асмус М. Ф.* Избранные философские труды : в 2 т. / М. Ф. Асмус. – М. : Изд-во МГУ, 1969. – Т. 1. – 410 с.
3. *Бабій О. П.* Й. В. Гете в художній свідомості та творчості Р. Вагнера : автореф. дис. ... канд. миств. : 17.00.03 – «Музичне мистецтво» / О. П. Бабій. – Х., 2008. – 20 с.
4. *Гёте И.* Максимумы и размышления / И. Гёте // Избр. филос. произведения. – М. : Наука, 1964. – 520 с.

5. *Гете И. В.* Об искусстве / И. В. Гете. – М. : Искусство, 1975. – 624 с.
6. *Гете И. В.* Избранные философские произведения / И. В. Гёте. – М. : Наука, 1964. – 520 с.
7. *Горохов П. А.* Философские основания мировоззрения Иоганна Вольфганга Гете : автореф. дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.03 – «История философии» / П. А. Горохов. – Екатеринбург, 2003. – 50 с.
8. *Конради К. О.* Гёте. Жизнь и творчество : в 2 т. : пер. с нем. / К. О. Конради. – М. : Радуга, 1987. – Т. 1. – 592 с.
9. *Конради К. О.* Гёте. Жизнь и творчество : в 2 т. : пер. с нем. / К. О. Конради. – М. : Радуга, 1987. – Т. 2. – 648 с.
10. *Свасьян К. А.* Философское мировоззрение Гёте / К. А. Свасьян. – М. : Evidentis, 2001. – 224 с.
11. *Франко І. Я.* Збір. тв. : у 50-ти т. / редкол.: Є. П. Кирилюк та ін. / І. Я. Франко. – К. : Наук. думка, 1976–1986. – Т. 13. – 670 с.
12. *Эккерман И. П.* Разговоры с Гете / И. П. Эккерман ; пер. с нем. Н. Манн. – М. : Худож. лит., 1981. – 687 с.
13. *Ярош О. В.* Западноевропейский романтический принцип монотематизма в контексте теории метаморфоз И. В. Гете: автореф. дис. ... канд. искусств. : 17.00.01 – «Музыкальное искусство» / О. В. Ярош. – Новосибирск, 2010. – 26 с.
14. *Albrecht M.* Goethe und das Volkslied / M. Albrecht. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972. – 134 s.
15. *Steiner R.* Das Wesen des musikalischen und das Tonerlebnis im Menschen / R. Steiner. – Dornach. Schweiz : Goetheanum, 1989. – 416 s.

Резюме

Розглядається особливе місце категорії гармонії та її вплив на музичне мистецтво у світогляді Й. Гете. Визначено, що музично-естетичні погляди мислителя входять у його загальну концепцію світосприйняття, що відображено не тільки в літературних творах та природничих дослідженнях, а й у розумінні ролі музичного мистецтва в житті людини. Спільною в підході мислителя до науки та мистецтв є ідея прафеномену та метаморфози.

Ключові слова: Гете, гармонія, прафеномен, метаморфоза, музика.

Summary

Saldan S. Musical and esthetical aspect of the philosophical system of the world view of Y. Goethe

The article deals with the category of harmony and its influence on the art of music in the outlook of J. Goethe. Emphasizes that the musical-aesthetic views Goethe included in the overall picture of his perception of the world that is displayed not only in his literary works and natural history studies, but also in understanding the role of music in human life. A common approach of the thinker to science and to art is the idea of the archetypal phenomenon and metamorphosis.

Key words: Goethe, harmony, archetypal phenomenon, metamorphosis, music.

Аннотация

Салдан С.С. Музыкально-эстетический аспект в философской системе мировоззрения Й. В. Гете

Рассматривается категория гармонии и её влияние на музыкальное искусство в мировоззрении Й. Гёте. Подчёркивается, что музыкально-эстетические взгляды мыслителя входят в его общую картину восприятия мира, что отображено не только в литературных произведениях, природоведческих исследованиях, но и в понимании роли музыкального искусства в жизни человека. Общим в подходе мыслителя к науке и искусству лежит идея прафеномена и метаморфозы.

Ключевые слова: Гёте, гармония, прафеномен, метаморфоза, музыка.

Надійшла до редакції 5.11.2014 р.

УДК 044.17(444)

К.С. Якименко

ТРАНСЛЯЦІЇ ОБРАЗУ ІОАННА ЗЛАТОУСТА НА УКРАЇНСЬКИХ ЖЕРТОВНИКАХ XVIII-XIX СТОЛІТЬ

Постановка проблеми. На збережених дерев'яних жертовниках України вагоме місце посідають іконописні зображення святих церкви, які раніше не були описані та вивчені науковцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед багатой духовної спадщини вивченню іконографії святих церкви до сьогодні не приділялося значної уваги, проте вагомими у нашому дослідженні є першоджерела самих авторів Літургії. Серед них відмітимо працю Святителя Іоанна Златоуста «Творіння святого отця нашого Іоанна Златоуста, архієпископа Константинопольського. Т. VII. В двох книгах. Кн. II: